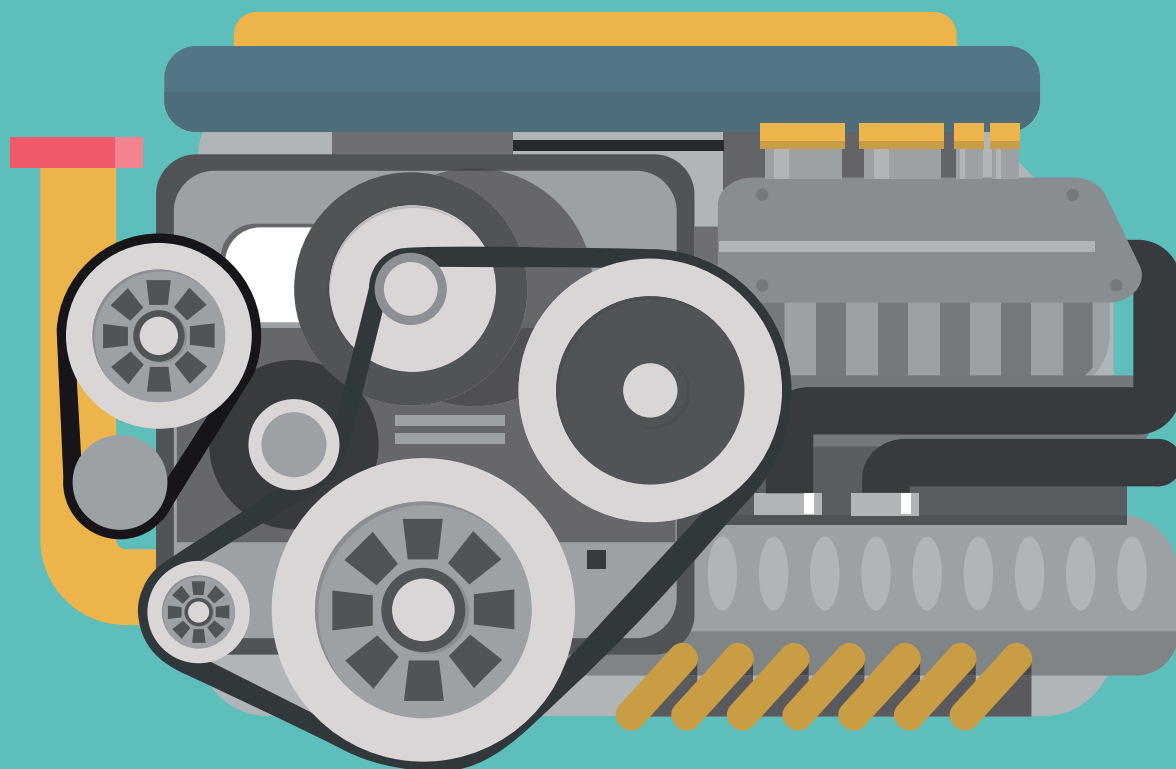

LOTTE JENSEN, HOGLERAAR NEDERLANDSE LITERATUUR- EN CULTUURGESCHIEDENIS:

‘Een crisis is een uitstekende motor voor innovatie’

Wat doen crises en rampen met een samenleving? Die vraag onderzoekt **prof. dr. Lotte Jensen**, hoogleraar in Nijmegen. Meestal kijkt ze daarbij naar wat er de afgelopen eeuwen is gebeurd, maar nu we zomaar midden in een nieuwe crisis zitten, wordt ook de huidige tijd interessant. Met als hamvraag: kunnen we lessen trekken uit de rampen van vroeger?

De pest, de cholera-epidemieën, de Spaanse griep – in Nederland en Europa hebben we wel wat ‘ervaring’ met medische crises, zou je zo zeggen. Maar hebben we daar eigenlijk iets aan, nu we moeten dealen met de coronacrisis? In zekere zin weinig, zegt Lotte Jensen. Als hoogleraar Nederlandse literatuur- en cultuurgeschiedenis kijkt ze niet zozeer naar wat er medisch aan de hand is, maar vooral naar wat een ramp met een samenleving doet. ‘Elke crisis is anders, want de context is steeds anders. Sinds eerdere crises zijn de tijden sterk veranderd.’

Van God naar overheid

De pest waarde rond in de Middeleeuwen, de Spaanse griep kostte aan het eind van de Eerste Wereldoorlog

tientallen miljoenen levens, daartussenin werd Europa geteisterd door cholera en pokken. Op dit moment, in onze moderne, geglobaliseerde wereld, zorgt het coronavirus opnieuw voor een gezondheidsramp. Deze keer op wereldschaal. ‘Een belangrijk verschil tussen de huidige crisis en eerdere rampen, is dat we eeuwenlang rampen als een straf van God hebben gezien. Niet alleen epidemieën, maar ook watersnoden. Nederland heeft heel wat watersnoden meegemaakt. Zelfs de watersnoodramp van 1953 werd nog door veel mensen als straf van God gezien. Vandaag de dag kijkt vrijwel niemand er meer zo naar. We verwachten de oplossing uit medische hoek.’

Een ander belangrijk verschil is dat we – toevalligerwijs ongeveer sinds die

Wie is Lotte Jensen?

Prof. dr. Lotte Jensen (1972, Denemarken) is hoogleraar Nederlandse cultuur- en literatuurgeschiedenis aan de Radboud Universiteit in Nijmegen. Ze studeerde filosofie en Nederlands. Haar interessegebieden liggen op het terrein van de historische Nederlandse letterkunde, geschiedenis en wijsbegeerte. Onder Lottes leiding vindt een meerjarig onderzoek plaats naar de manier waarop Nederlanders de afgelopen eeuwen reageerden op rampen en hoe die bijdroegen aan lokale en nationale identiteitsvorming.

laatste watersnoodramp – vooral naar de overheid kijken voor financiële hulp. Lotte: ‘Dat is wezenlijk anders dan voorheen, toen de mensen het vooral zelf moest oplossen. In de naoorlogse jaren hebben we een welvaartsstaat gekregen met een sociaal vangnet. Nu zien we bij een crisis de overheid als eerstverantwoordelijke voor economisch herstel.’

Helpen geeft voldoening

Naast die verschillen met eerdere crises en rampen zijn er natuurlijk vooral ook heel veel overeenkomsten, zegt Lotte. Zij deed onder meer studie naar de saamhorigheid die in ons land ontstaat na een crisis. Goed nieuws: die saamhorigheid lijkt inmiddels in onze genen te zitten; die is er al eeuwenlang. Waarom zijn we überhaupt geneigd anderen te helpen in crisistijd? ‘Helpen ►

‘Met mensen die we als authentiek ervaren, kunnen we ons identificeren. Juist daardoor zijn we in tijden van rampen geneigd om vooral mensen uit onze nabije omgeving te helpen’

geeft voldoening. We vervullen dus ook onze eigen behoefte als we anderen helpen. Al in de zeventiende eeuw zag je dat mensen elkaar financieel willen helpen na een ramp. Met iedereen in hetzelfde schuitje zijn mensen bereid elkaar te helpen. Bij de cholera-epidemieën in de negentiende eeuw zie je ook heel veel solidariteit. In die eeuw ontstaat er een soort gekte rond “goed doen”, met allerlei benefietconcerten bijvoorbeeld.’

Lotte doet onder meer onderzoek naar ‘ramplieden’: de muziek die gemaakt wordt tijdens crises. ‘Niets brengt mensen meer samen dan muziek maken of luisteren. Dat geeft troost. Ook bij de huidige crisis zie je muzikale initiatieven die bedoeld zijn om troost te bieden. Neem het coronalied dat BN’ers samen zongen, het lied 17 Miljoen mensen van Davina Michelle en Snelle, maar ook de uitvoering van Alle Menschen werden Brüder door het Rotterdams Philharmonisch Orkest. Dat soort gelegenheden zijn zó terug te voeren op de geschiedenis. Al in 1809

was er, na een watersnoodramp in de Betuwe, een benefietconcert waarvan de opbrengst naar de slachtoffers ging.’

De koning als verbinder

Ook de rol van het koningshuis als verbindend element in de samenleving ziet Lotte bij rampen steeds terugkomen. ‘Ook in deze crisis ging Willem-Alexander op bezoek bij hulpverleners. De eerste Nederlandse koning, Lodewijk Napoleon, heeft het rampenkingschap uitgevonden. Hij was maar heel kort koning, van 1806 tot 1810. In die vier jaren had hij in zekere zin “geluk” met maar liefst drie rampen: de buskruitramp in Leiden en twee overstromingen. Hij heeft toen op nationaal niveau de troostende en verbindende rol vervuld die de Oranjevorsten na hem hebben gekopieerd.’

De oprechtheid van het meeleven van koning Willem-Alexander is door weinigen betwist. ‘In tijden van crisis zijn we wel extra gevoelig voor authenticiteit: is de poging om ons een hart onder de riem te steken wel oprecht? Het is opvallend om te zien dat er best veel kritiek is op de BN’ers die samen het coronalied zingen. Mensen vragen zich af: waarom doen ze dat eigenlijk? Ook die scepsis zie je al in de negentiende eeuw. Midden in de liefdadigheidscultus van die tijd waren er bijvoorbeeld ook onbetekenende dichters die er een slaatje uit probeerden te slaan. Zij wilden met een gedicht van slechte kwaliteit mee profiteren van de aandacht voor benefietactiviteiten. Die

dichters werden dan écht wel op het matje geroepen, want voor een gebrek aan authenticiteit zijn we in moeilijke tijden heel gevoelig.’

Met mensen die we als authentiek ervaren, kunnen we ons identificeren. Juist daardoor zijn we in tijden van rampen geneigd om vooral mensen uit onze nabije omgeving te helpen. Want die mensen kénen we. De dreigende hongersnood in Afrika komt daarom ná onze eigen kapper of ons koffietentje die failliet dreigen te gaan. ‘Internationale solidariteit staat de afgelopen jaren toch al onder druk. Dat wordt er in tijden van crisis niet beter op’, zegt Lotte. De voorbeelden zijn bekend: Nederland die Italië alleen onder strenge voorwaarden financieel wil helpen, of de weerzin om vluchtelingen uit Griekse opvangkampen te verdelen over andere Europese landen.

Slechterik of weldoener?

Terwijl politici de solidariteit en saamhorigheid in eigen land roemen en de media bol staan van de voorbeelden, is er ook een tegenovergesteld effect. In de eerste weken van de crisis ontstond er een hausse aan (pogingen tot) digitale bankfraude, kregen landen meerdere keren peperdure mondkapjes aangeboden en werd een paar keer zelfs een niet-bestaande levering beschermingsmiddelen aangeboden. Een crisis kan dus ook het slechtste in mensen naar boven halen. Lotte: ‘Inderdaad: naast al het goede zie je ook mensen die juist misbruik willen maken van deze situatie. Waarschijnlijk

‘Als je de geschiedenis bekijkt, is het ongelooflijk dat mensen er, ondanks ál die rampen, altijd weer bovenop zijn gekomen. En wát een innovatie is eruit voortgekomen’

kieszen ze deze periode daarvoor uit omdat ze weten dat mensen die van nature geneigd zijn het goede te doen, daartoe in crisistijden extra geneigd zijn – vandaar ook al die benefietactiviteiten. Daardoor zijn die “weldoeners” in moeilijke tijden wellicht makkelijkere slachtoffers. Bij de inkoop van mondkapjes speelt bovendien natuurlijk mee dat schaarste extra kwetsbaar maakt.’

Veerkracht

Op individueel niveau ziet Lotte in deze tijd heel uiteenlopende reacties op de crisis waarin we beland zijn. Waar de een het ontzettend moeilijk vindt om veel thuis te zijn en weinig collega’s of vrienden te zien, zijn er anderen die ‘gewoon’ doorgaan alsof er (bijna) niets is veranderd. ‘Waarschijnlijk heeft dat vooral te maken met karaktereigenschappen en de levensfase waarin je zit.’ In haar onderzoek richt Lotte zich niet op individuen, maar juist op groepen en op de hele samenleving. En daar ziet ze een enorme collectieve veerkracht, al eeuwenlang. ‘Als je de

geschiedenis bekijkt, is het ongelooflijk dat mensen er, ondanks ál die rampen, altijd weer bovenop zijn gekomen. En wát een innovatie is eruit voortgekomen. Dat gaat ook nu gebeuren: dat vaccin komt er. En dankzij onze competitiedrift komt het er zo snel mogelijk.’

Voorkomen beter dan genezen

Als we een volgende ramp willen voorkomen, hebben we dan iets aan de kennis over eerdere rampen? Daar moeten we ons volgens Lotte geen illusies over maken: ‘Slechts ten dele. Eens in de zoveel tijd is het raak. Niet voor niets is Disaster Studies momenteel een van de bloeiendste studierichtingen. Rampen die te maken hebben met klimaatverandering kunnen we misschien wél voorkomen, door tijdig maatregelen te nemen. En natuurlijk kunnen we naar aanleiding van het coronavirus concrete maatregelen nemen in de omgang met wilde dieren om het risico te verkleinen. Maar rampen die met virussen of ziekte te maken hebben, kunnen we nooit helemaal uitbannen.’

Paradox

Toch hoopt Lotte dat we een aantal lessen uit de huidige crisis zullen vasthouden. De verademing van minder vliegverkeer bijvoorbeeld. ‘Mensen die in de buurt van Schiphol wonen, slapen voor het eerst sinds jaren weer door.’ Maar ze weet ook: ‘Straks draait de economie weer als een tierelier en spelen allerlei belangen weer op.’

Daarnaast hoopt ze dat we iets van de solidariteit van de crisis zullen vasthouden. ‘Al is het maar een fractie.’ Eerlijk gezegd heeft ze ook daar een hard hoofd in. ‘Na elke crisis komt de schuldvraag op tafel en moeten er rekeningen vereffend worden. Dat zal nu niet anders zijn. De paradox van elke crisis is dat we veerkracht maar voor een beperkte tijd kunnen tonen. Op een gegeven moment is de rek eruit. Wanneer we weer over onbelangrijke dingen gaan kibbelen, ook in de politiek, weten we dat alles weer normaal is. En gek genoeg zijn we daar waarschijnlijk dan ook nog blij om.’ ●